

У системі вищої освіти зосереджено вагомий науковий потенціал України – 68,9 % докторів і 72,6 % кандидатів наук. Підготовка 81 % докторантів і 85 % аспірантів здійснюється саме у вищих навчальних закладах, тому від раціональної організації та адекватного фінансування науки в університетах залежить і якість підготовки людського капіталу, і науковий базис інноваційного розвитку економіки, науково-технічний та інтелектуальний потенціал України.

М. Ільченко, академік НАН України, проректор з наукової роботи Національного технічного університету «КПІ»:

«...Місія науки в університетах – багатопланова. Насамперед, це забезпечення високої якості підготовки студентів, які, беручи безпосередню участь у наукових дослідженнях, мають змогу самі зростати як дослідники.

Наука в університетах, за умов її належної організації, є джерелом отримання нових знань, а на цьому базисі – створення нових технологій і техніки. А досягнуті результати, у свою чергу, формують засади інноваційного розвитку конкурентоспроможної промисловості та економіки держави. На жаль, нерозуміння всіма урядами незалежної України унікальної ролі науки як генератора нових знань і базису інноваційного розвитку економіки, так само як і трагічно пророчі слова першого Президента України, що “наука може почекати”, зменшили наукоємність валового внутрішнього продукту України до 0,7 %, тоді як у розвинутих країнах цей показник сягає 60–80 %.

...Одним із шляхів формування пріоритетів і державних замовлень на науку в цілому, в університетах зокрема, може стати залучення для визначення пріоритетів представників підприємств і організацій, які успішно працюють на внутрішньому й зовнішньому ринках. Саме вони можуть доволі адекватно спрогнозувати, яка науково-технічна продукція буде необхідною і матиме попит через 5–10–15 років. Якщо сконцентрувати фінансові й інтелектуальні ресурси на вирішенні таких завдань, то результат буде значно вагоміший, аніж зараз. Особливо якщо залучити представників таких підприємств до експертизи виконаних робіт, тобто зробити їх безпосереднім замовником робіт за бюджетні кошти або на засадах державно-приватного партнерства. Безперечно, це тільки ідея, механізм потребує детального опрацювання.

Нині склалася сприятлива ситуація, щоб запропонувати відповідний пілотний експеримент. Мається на увазі розпорядження КМ України від 17.12.2012 р. № 1077-р, а також підписання генеральної угоди між ДП “КБ “Південне” і НАН України минулого року та між ДП “КБ “Південне” і 20 університетами МОН, яке відбулося 7.02.2013 р. Механізму реалізації обох угод на сьогодні майже немає, але розпорядження уряду дає можливість

створити його і відпрацювати, нехай на прикладі однієї організації – ДП “КБ “Південне”. Саме з його допомогою можна було б реалізувати систему державного замовлення, виконання програм, а не так, як це відбувається сьогодні.

...Необхідно передбачити фінансування на заробітну плату штатних працівників, які обслуговують наукове обладнання, стенди, прилади, визначивши їхню чисельність і питому кваліфікацію, а також мінімально необхідне фінансування на підтримку обладнання, на комунальні платежі та енергоносії. Для цього доцільно на рівні МОН розробити систему атестації таких наукових підрозділів, яку можна здійснювати силами експертів відповідних секцій або інших фахівців. Зараз штатні працівники наукових підрозділів, особливо інженерно-технічний склад, є соціально незахищеною категорією: вони мають звільнитися з роботи щоразу після закінчення теми і, якщо фінансування на нову тему не виділено, залишаються безробітними. У разі виникнення такої ситуації зібрати колектив виконавців через рік (за успішного проходження нової теми в наступному конкурсі та її фінансування) вже майже неможливо. Для реалізації пропонованої схеми фінансування не потрібні додаткові кошти, необхідно тільки перерозподілити їх у межах наявного бюджету організації: виділити частку на утримання штатних працівників відповідної категорії, а іншу спрямувати безпосередньо на виконання конкурсних проектів силами штатних наукових працівників і залучених викладачів, аспірантів, студентів.

Конкурсне фінансування бюджетної тематики також потребує вдосконалення. Експертиза наукових проектів за великим списком критеріїв є недосконалим механізмом відбору тем для фінансування. Склад експертів, дібраний переважно за принципом представництва, а не визнаних наукових шкіл, не завжди в змозі об’єктивно оцінити наукову цінність проектних пропозицій.

...Справедливі вимоги міністерства щодо збільшення обсягів спецфонду, впровадження розробок, їх комерціалізації залишаються в силі. Проте ситуацію зі збільшенням обсягів договірної тематики ускладнюють надмірні податкові навантаження та встановлені обов’язкові відрахування, коли безпосередній виконавець може отримувати лише близько 40 % коштів від загального обсягу теми.

...Започаткування в Україні дослідницького статусу для окремих університетів передбачало насамперед створення умов для надання не масової, а елітної освіти, яка б ґрунтувалася на органічному поєднанні в діяльності таких університетів трьох складників: навчання, наукових досліджень і впровадження інноваційних технологій. Це мало

реалізовуватися за прикладом закордонних університетів, що посідають лідерські позиції у світових рейтингах. Але жоден із 14 університетів, яким надано статус “дослідницький”, реально не одержав належної фінансової підтримки, а окремі університети навіть втратили її через скорочення міністерством у 2013 р. фінансування нових тем на 42 %. І це при тому, що в середньому річний бюджет науки одного дослідницького українського університету навіть менший, ніж (вибачте за порівняння) вартість трансферу одного футболіста. А вартість трансферу цілої футбольної команди можна зіставити з річним бюджетом коштів на науку всіх університетів України. Звісно, про аналогічні закордонним бюджети українські університети можуть лише мріяти, хоча до світових рейтингів намагаються потрапити. То чи не доцільно, зважаючи на реальні фінансові можливості України, обмежитися сьогодні лише кількома дослідницькими університетами, відібраними на конкурсних критеріальних засадах, як, наприклад, це нещодавно зробили в сусідній Росії?

...За участі колег проректорів з наукової роботи О. Гайдачука (Харків), Є. Башкова (Донецьк), В. Іваниці (Одеса), О. Садового (Дніпродзержинськ), А. Чорноуса (Суми) ми формулювали низку проблемних питань науки в університетах.

1. Безумовно, має виконуватися закон про фінансування науки в Україні (1,7 % від ВВП), хоча на сьогодні цього теж не достатньо. У розвинутих країнах цей відсоток значно вищий. Збільшене фінансування спрямувати насамперед на відновлення наукового потенціалу ВНЗ, здійснення інноваційних проектів і залучення до їх реалізації більшої кількості молодих учених і фахівців.

2. Провідні наукові школи університетів забезпечити стабільним базовим фінансуванням, а тарифну сітку уніфікувати для всіх категорій науковців, які працюють в інститутах НАН України та університетах IV рівня акредитації.

3. З метою підвищення конкурентоспроможності результатів наукових досліджень і розробок університетів здійснити заходи з оснащення вищих навчальних закладів сучасним науково-дослідним устаткуванням, а також зі створення міжуніверситетських центрів колективного користування унікальним науково-дослідним устаткуванням (з виділенням фінансування на їх утримання) та наукоємним програмним забезпеченням з можливістю дистанційного доступу та опрацювання даних.

4. Законодавчо надати право всім ВНЗ бути засновником (співзасновником) інших юридичних осіб, у тому числі стартапів, малих комерційних підприємств, дослідних виробництв, які здійснюють свою

діяльність відповідно до напрямів навчально-науково-виробничої, інноваційної діяльності університетів та (або) забезпечують виконання їхніх статутних завдань. Комерціалізація науки має наповнювати бюджет університету.

5. Забезпечити на рівні міністерства доступ до електронних ресурсів комерційних наукометричних баз Scopus, Web of Science та наукової періодики провідних світових видавництв Elsevier, Springer та ін.

6. Для посилення інтеграції університетів України в міжнародне наукове співтовариство, ширшої участі в міжнародних проектах, отримання конкурентоспроможних наукових результатів світового рівня розширити перелік міждержавних програм спільних досліджень, забезпечити підтримку участі університетів у європейських грантових програмах, у тому числі сплатою Україною відповідного фінансового внеску.

7. Враховуючи зростання обсягів міжнародного наукового співробітництва між українськими та закордонними ВНЗ і науковими установами, збільшення кількості стажувань аспірантів і докторантів за кордоном як за підтримки МОН, так і закордонних установ і міжнародних фондів, нормативно закріпити можливість подвійного консультування та керівництва кандидатськими і докторськими дисертаціями, де одним з керівників (консультантів) виступатиме представник закордонного ВНЗ або наукової установи.

8. З метою заохочення обдарованої молоді та молодих учених до наукової та науково-педагогічної діяльності в Україні створити механізм соціальної підтримки молодих учених і науково-педагогічних працівників насамперед через забезпечення їх житлом (можливо, службовим) та/або надання молодим науковцям додаткових довгострокових пільгових кредитів на його будівництво.

9. Для стимулювання наукової, науково-технічної, науково-педагогічної та інноваційної діяльності професорсько-викладацького складу при обчисленні наукових пенсій забезпечити врахування всіх видів наукової, науково-технічної діяльності, які здійснюються за договорами правового та цивільно-правового характеру.

10. Вирішити питання сплати обов'язкових податків і страхових зборів за фактом надходження коштів замовника за виконані науково-технічні роботи, а не після підписання актів приймання-здавання науково-технічної продукції (ВНЗ не має вільних коштів для сплати зазначених обов'язкових платежів у терміни, визначені чинним законодавством).

11. Законодавчо закріпити звільнення від оподаткування частини прибутку підприємств, незалежно від форми їхньої власності, яка спрямовується на фінансування наукових досліджень в університетах і

установах НАНУ.

12. Надати право університетам розпоряджатися коштами, які вони заробляють виконанням науково-технічних та інших господарських робіт, безпосередньо через банківські рахунки, звільнивши їх від лімітування розподілу за статтями.

Таким чином, маємо підстави констатувати, що наявні проблеми незатребуваності вітчизняної науки, її відокремленості від розвитку економіки, а також реальне зменшення бюджетного фінансування науки в університетах істотно стримують здійснення програми Президента України з проведення економічних реформ. Що ж до необхідного для прогресу держави результату, то його буде досягнуто лише за умови, коли науку та передову освіту буде покладено в основу розвитку економіки та суспільства. А інакше, навіть за умови поліпшення фінансування, принципово нічого не зміниться» **(Янковий В. Наука в університетах // Дзеркало тижня. Україна (<http://gazeta.dt.ua/science/nauka-v-universitetah-.html>). – 2012. – 5–12.04).**